

See discussions, stats, and author profiles for this publication at:
<http://www.researchgate.net/publication/277388032>

Collectors of Mammological Collection of the National Museum of Natural History NAS of Ukraine during 1930th

CONFERENCE PAPER · MAY 2015

1 AUTHOR:

Igor Zagorodniuk

National Museum of Natural Histor...

62 PUBLICATIONS 75 CITATIONS

SEE PROFILE

**AMATŐR TERMÉSZETTUDÓSOK
HOZZÁJÁRULÁSA A BIOLÓGIAI
SOKFÉLESEG TANULMÁNYOZÁSÁHOZ**

**Vágner Lajos
születésének 200. évfordulója tiszteletére rendezett
nemzetközi tudományos konferencia**

**ВНЕСОК НАТУРАЛІСТІВ-АМАТОРІВ
У ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО
РІЗНОМАНІТТЯ**

**Міжнародна наукова конференція,
присвячена 200-річчю від дня народження
Людвіга Вагнера**

**CONTRIBUTION OF AMATEUR
NATURALISTS INTO BIOLOGICAL
DIVERSITY STUDIES**

**International Scientific Conference
devoted to the 200th anniversary
of Lajos Vágner's birthday**

**Закарпатський угорський інститут
ім. Ференца Ракоці II**

**ВНЕСОК НАТУРАЛІСТІВ-АМАТОРІВ
У ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО
РІЗНОМАНІТТЯ**

Матеріали

Міжнародної наукової конференції,
присвяченої 200-річчю від дня народження
Людвіга Вагнера
(14-16 травня 2015 року, Берегово, Україна)

**Берегово
2015**

УДК: 570:061.3

ББК: 28Г

В - 93

ВНЕСОК НАТУРАЛІСТІВ-АМАТОРІВ У ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ: Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Людвіга Вагнера (14-16 травня 2015 року, Берегово, Україна). – Ужгород, 2015. – 676 с.

У збірнику представлені матеріали, присвячені життєвому шляху, науковій спадщині та різним аспектам творчості дослідників природи – як професійних науковців так і натуралістів-аматорів; історії вивчення різних груп рослин і тварин, дослідження природних комплексів, становлення природоохоронних територій, дендропарків, а також історії створення і формування колекційних фондів гербаріїв, ботанічних садів, дендраріїв та ін..

Для фахівців у галузі біології, охорони природи та історії біологічної науки, вчителів шкіл, студентів вищих навчальних закладів, а також освітян та краєзнавців.

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці II (протокол № 1 від 23.02.2015 р.)

Організатор конференції: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Співорганізатори: Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Ужгородський національний університет

Закарпатський краєзнавчий музей

Угорський природничий музей (Будапешт, Угорщина)

Науковий комітет:

Проф. Боргіді О. (Угорщина), проф. Сікура Й. (Україна),

Орос І. (Україна), проф. Комендар В. (Україна)

Організаційний комітет:

Буцко С. (Україна) – Співголова Конференції,

Шевера М. (Україна) – Співголова Конференції,

Андрик Є. (Україна) – Вчений секретар,

Когут Е. (Україна), Гасинець Я. (Україна), Кіш Р. (Україна),

Сабадош В. (Україна), Желіцькі І. (Україна), Гаднадь І. (Україна),

Коложварі І. (Україна), Джахман Р. (Україна), Піфко Д. (Угорщина)

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів

ISBN 978-966-2303-13-1

© Закарпатський угорський інститут
ім. Ференца Ракоці II

© Автори

**КОЛЕКТОРИ ТЕРІОЛОГІЧНИХ КОЛЕКЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВО-ПРИРОДНИЧОГО МУЗЕЮ
НАН УКРАЇНИ 1930-Х РОКІВ**

Загороднюк І.

*Національний науково-природничий музей НАН України, Київ, Україна,
e-mail: zoozag@ukr.net*

**COLLECTORS OF MAMMOLOGICAL COLLECTION
OF THE NATIONAL MUSEUM OF NATURAL HISTORY
NAS OF UKRAINE DURING 1930TH**

Zagorodniuk, I.

ABSTRACT: Data on the list and biographical details of key researchers and collectors of mammological collections of the National Museum are presented. Among the considered persons there are Anatoly Argyropulo, Victor Antonovych, Sergiy Obolensky, Boris Popov, Leonid Przhebylsky, Igor Tsemsh, Matviy Scherbyna and some other well known in future as well as little known researchers. Their contribution into the formation of collections and accumulation of knowledge about the fauna composition and distribution of some species in Ukraine is extremely large, and their scientific articles have not lost significance. Most of these people were persecuted by the communist regime or killed on the fronts of World War II.

Keywords: collectors, mammological collections, natural history museum, Ukraine.

РЕЗЮМЕ: Наведено дані щодо переліку та біографічних деталей ключових дослідників і колекторів теріологічних колекцій Національного музею. Серед розглянутих персон — Анатолій Аргіропуло, Віктор Антонович, Сергій Оболенський, Борис Попов, Леонід Пржебильський, Ігор Цемш, Матвій Щербина та інші в подальшому відомі й маловідомі дослідники. Їхній внесок у формування колекцій і накопичення знань про склад фауни і поширення низки видів в Україні є надзвичайно великим, а наукові праці дотепер не втратили своєї значимості. Більших цих людей були репресовані комуністичним режимом або загинули на фронтах II Світової війни.

Ключові слова: колектори, теріологічні колекції, природничий музей, Україна.

Вступ

Історія розвитку зоологічних досліджень тісно пов'язана з розвитком зоологічних колекцій та долями людей, які їх збирають та досліджують. Природничі музеї завжди були центрами формування природознавчих спілок: наукових і краєзнавчих товариств, місця роботи, місця зберігання колекцій, тощо. В таких осередках можна було знайти порівняльні матеріали, перевірити й поповнити свої знання, знайти літературу, провести наукові

читання, провести екскурсію. Тут працювали унікальні люди, які володіли унікальними знаннями. Головним в Україні центром став Національний науково-природничий музей (ННПМ), започаткований 1919 р. як Зоологічний музей Всеукраїнської академії наук (Підоплічко, Щербак, 1969).

У цьому огляді розглянуто той період досліджень, який стосується перших двох десятиліть існування музею, з 1919 до 1941 рр. Головну увагу в цьому огляді приділено постатям, які створювали колекційні фонди ссавців і формували науковий потенціал музею. Ці персони — одні з найяскравіших постатей у довоєнній зоології Києва, життя багатьох з яких обірвали репресії 1937–1938 рр. та наступна за ними війна.

Матеріал

Для формування реєстру науковців використано три основні джерела інформації: 1) огляд публікацій у «Збірнику праць Зоологічного музею» (Загороднюк, Годлевська, 2008); 2) каталог колекцій та власне колекційні зразки з етикетковою інформацією (Загороднюк, 2013 а), у переважній більшості опублікованою (Шевченко, Золотухіна, 2005 та ін.); 3) спогади старших колег, як опубліковані, так і перекази. Матеріали про більшість згаданих людей зібрані по крупинах і відсутні в загально відомих зведеннях, зокрема й у монографії Б. Мазуровича «Розвиток зоології в Україні» (1972). Пошук особових справ також був безрезультатним, є лише ОС одного згаданого нижче науковця, який пережив війну — В. Антоновича.

Реєстр науковців

Нижче узагальнено відомості про дослідників, колекторів і таксидермістів, які брали участь у експедиціях та (або) з препаруванні і підготовці колекційних зразків.

Коло персон, які розглянуто в цьому огляді, вадко було обмежити за якимсь критерієм (працювали до війни, загинули під час війни, збирали переважно ссавців тощо). Врешті, первинне коло аналізу визначено за оглядом І. Підоплічка та М. Щербака, які зазначають, що «з окремих колекцій, які надійшли в Зоологічний музей до 1941 р., можна назвати ... колекцію ссавців — проф. О. О. Браунера (південь України), проф. Є. В. Звірозомб-Зубовського (Воронезька та Ростовська обл.), В. В. Переверзева (Харківщина та Дніпропетровщина), І. Г. Підоплічка (Україна, Красноярський край, Комі АРСР, Б. М. Попова (Україна), М. Л. Щербини (Волинь, Кавказ).» (Підоплічко, Щербак, 1969). В частині випадків матеріали від цих відсутні (напр., автору не відомі зразки, зібрані М. Щербиною), або у обсязі збереженої на сьогодні колекції стосуються не так ссавців, як птахів (напр., збори В. Переверзева). У той же час шановними авторами не згадано імені дослідників, імена яких записані на багатьох етикетках або неодноразово згадані у публікаціях (напр., А. Аргіропуло, В. Антонович).

Антонович Віктор Олександрович — народився бл. 1910 р., навчання (ймовірно, Київський університет?) закінчив бл. 1935–1938 р. Із 1938 р. працював у заповіднику АН «Гористе», у 1941 р. згаданий як співробітник Зоологічного музею. Є автором кількох мало відомих публікацій, зокрема й в наукових працях зоомузею Київського університету. Відомо, що утримував вдома диких тварин, зокрема й горностая (Попов, 1941). Справа, що зберігається в ІЗАН, є повоєнною, за 1947–1958 рр., тобто документи про довоєнний час не збереглися, як і у випадку з іншими колекторами (І. Ізотов, Л. Пржебильський тощо). 1958 р. перейшов на роботу до Зоологічного музею Київського університету, де працював до бл. 1972–1973 р. За пам'яті колег, які його знали, В. О. матеріали не збирав (в експедиції не їздив) і був «стаціонарним» препаратором і таксидермістом. Помер бл. 1978 р. (дати після 1950 р. — за: М. Головушкін, Ж. Розора, особ. повід.).

Аргіропуло Анатолій Іванович — народився 1908 р., закінчив навчання (ймовірно, Київський університет?) бл. 1928 р., перша публікація — 1928 р., Аналіз колекцій ННПМ дозволив виявити факти, пов'язані з київським періодом життя дослідника протягом 1918–1926 рр. В ННПМ є зразки, зібрані ним в Києві (жовтень 1925). Пізніше збирав матеріали на Уралі (червень і липень 1926, Челябінська обл.), що покладено в основу його книги «Определитель грызунов Уральской области» (1931). В ННПМ є зразки, зібрані Аргіропулом в Монголії й Закавказзі (Монголія, 1928 р.; Азербайджан та Вірменія, 1935 р.) (Загороднюк, 2013). Надалі працював в ЗІН АН СРСР (Ленінград). Став автором низки ключових визначників, довідників та ревізій гризунів, що мають цінність дотепер (Воронцов, 1972). Описав 8 родів, 10 видів та 11 підвидів сучасних гризунів та низку викопних. Вивчав також бліх і був автором визначника. Загинув 1942 р. при евакуації з Ленінграду, у віці 34 роки.

Більський Б[огдан?] І. — народився 1887 р. За оглядом Б. Мазурмовича (1972), Більський («Бельський») є ентомологом, яким він і працював більшу частину життя (переважно у галузі сільськогосподарської і почасти медичної ентомології). З 1937 до 1941 р. працював в Інституті зоології АН УРСР (очевидно, в зоологічному музеї), у 1935 р. затверджений кандидатом сільськогосподарських наук без захисту дисертації. Відомі його теріологічні публікації, зокрема й про тушканів на правобережжі Дніпра (Більський, 1929) та згадки імені цього дослідника як колектора теріологічних матеріалів в огляді Б. Попова про ссавців заповідника «Гористе», що на Київщині (Попов, 1941; див. нарис про Л. Пржебильського). У післявоєнні роки працював у галузі медичної ентомології в Рівненській СЕС. Помер 1964 р., у віці 73 років.

Губарєв М. Г. — жодних деталей з датами (і щодо імені). Відомо, що досліджував живлення сипухи і фауну ссавців Богуславського району (Київщина), а в 1937–1938 рр. разом із тоді ще студентами Л. Гіренком та І. Горбатюком за дорученням В. Артоблевського (тогочасного керівника

зоологічного гуртка Київського університету) був в експедиції по рр. Сож і Дніпро в межах Чернігівщини (Атемасова, Кривицкий, 1999).

Ізотов І. П. (варіант — «Ізотів») — народився бл. 1910, закінчив навчання бл. 1930 р., перша публікація 1932 р., серед інших є колекційні зразки з Абхазії (1938) та Казахстану (1939). У огляді 1937 р. Іван Підоплічко зазначає, що «у 1930 році до роботи було залучено помічників І. П. Ізотова та Б. М. Попова, які збрали великий погадковий матеріал» (Підоплічко 1937: с. 103). У колекційних фондах ННПМ є теріологічні збори Ізотова за період 1930–1938 рр., у т. ч. збори кажанів 1938–1939 рр. в Абхазії (Сухумі) та Туркменістані (Султанбент, Марійський віласт). З наукових доробків Ізотова важливими стали методики прижиттєвого мічення полівок для подальшого виявлення міток у пелетках сов (Ізотів, 1932), що згадано і в сучасних методичних оглядах (Карасева, Телицына, 1996). Інформація після 1939 р. відсутня.

Оболенський Сергій Іванович — народився бл. 1898 р. У бл. 1914–1918 рр. був студентом Університету Св. Володимира (нині КНУ), і точно у 1917–1918 рр., ще будучи студентом, «ставив» експозицію університетського Зоомузею (М. Біляшівський, особ. повід.). Автор припускає, що був одноліткою, можливо співучнем і надалі колегою (у терені?) В. Великанова. Наявність в ННПМ його зборів гризунів 1919 р. з Києва і пізніше з Харкова й Білгорода підтверджує гіпотезу, що він вчився і спочатку (до ЗІН, де його згадували як «пітерського зоолога») працював у Києві. У липні-серпні 1920 р. його збори дрібних ссавців надходили до ННПМ з Білгородщини, а у березні 1922 р. — з Вороніжчини, де, очевидно, працював зоологом у мережі Докучаєвських дослідних станцій. У 1923 р. був чи не єдиним київським теріологом на I Всеросійському з'їзді зоологів в Петрограді з доповіддю про ссавців Кам'яного степу (Оболенский, 1923), після чого почав зближення з ЗІНом (Б. Виноградов) та МГУ (С. Огньов). Його матеріали активно цитували І. Підоплічка, С. Огньов та ін. Протягом 1927 р. працював з Б. Виноградовим в Монголії. Навесні 1928 р. «Оболеніус» жив у Владивостоці. Праці 1927–1935 р. присвячені гризунам Вороніжчини, Північного Кавказу й Поволжжя. Репресований 1935 р. Ймовірно, пройшов бл. 10 років таборів Казахстану: наступні його праці датовані 1945–1950 рр., і праця 1947 р. однозначно присвячена гризунам Центрального Казахстану. Помер за невідомих обставин у Кам'яному степу 1947 або 1948 р. (Формозов, 2011), у віці бл. 50 років.

Попов Борис Михайлович — народився 21.12.1913 р. у м. Суми. Закінчив с.-г. технікум 1930 р., і з 1930 р. працював на агробіостанції, з 1936 р. — м. н. с. Зоологічного музею АН. Відомі наукові публікації (всі про ссавців) 1931, 1932, 1936, 1937, 1939 та 1941 (дві) років. Борис Попов — автор численних зборів кажанів (десятки зразків) та гризунів (менша частка); значна кількість зразків має на етикетках напис «Попов, Антонович», що свідчить про часту співпрацю цих двох дослідників. Поповим знайдено і зібрано для колекцій практично всі відомі на той час для України види кажанів; ним же описано перші достовірні знахідки в центральній Україні

рясоніжки малої, вечірниць малої та мишівки лісової (Попов, 1936). Навесні 1941 р. Борис Попов закінчив підготовку дисертації «Кажани УРСР», проте захист і публікація відклалися через війну. З перших днів війни в Україні — на фронті. Загинув при обороні позицій на Бахмутському шляху 20 січня 1942 р. (тобто у віці 29 років), на Луганщині (Підоплічко, 1952). Похований у братській могилі на окол. с. Довге Слов'яносербського району (місце захоронення виявлено нами 2012 р.). 1956 року видано перший випуск видання «Фауна України», присвячений кажанам, в авторі якого включено Б. Попова (Абеленцев, Попов, 1956; Загороднюк, 2001).

Пржебильський Леонід Антонович — народився бл. 1922 р. (уточнено за спогадами І. Даревського: Леонід був старшим на 2 р.), закінчив університет (?) бл. 1930 р., відомі колекційні збори 1930 та 1938–1941 рр. з Київщини (Київ, Старосілля, Биківня). Б. Попов (1941) в огляді ссавців заповідника «Гористе» (окол. с. Старосілля) згадує, що матеріали збиралися спільно з такими співробітниками Інституту зоології АН УРСР, як В. Антонович, Б. Більський, Л. Пржебильський протягом 1937–1940 рр. І. Даревський (1924–2009) згадує, що в тодішній когорті київських юннатів, що гуртувалися в приміщенні філармонії, він особливо товаришував з Леонідом Пржебильським, з яким здійснив чимало виїздів в окол. Києва, і в ті роки Леонід надзвичайно захоплювався кажанами, яких вони, зокрема, вловлювали на місцях зимівлі в Києво-Печерській Лаврі і передавали до колекції зоологічного музею («Інституту зоології»), а після зарахування на роботу до інституту зоології став помічником Бориса Попова (Даревський, 2014). Пржебильському належать цінні знахідки кажанів в окол. Києва протягом весни 1939 до весни 1941 рр., у т. ч. вечірниць рудої, пергача пізнього та широкоуха (зберігаються в сучасних колекціях). У колекції ННПМ є серія полівок, здобутих Л. Пржебильським спільно з В. Антоновичем і Б. Поповим в заплаві Дніпра, на Оболоні та в Бортничках, що біля Києва, навесні 1940 та 1941 р. Загинув у серпні 1941 р., тобто у віці 19 років.

Цемш Ігор Олександрович — народився 1916 р. у м. Київ, закінчив університет (Київський?) 1938 р. Приблизно у цей же час він вже був доцентом кафедри зоології Київського університету (Даревський, 2014), а за сумісництвом — у 1938–1939 рр. — працював лаборантом Зоологічного музею, брав участь у різних експедиціях, зокрема й 1938 р. до Карабаху (збори кажанів); з 1939 р. — аспірант Інституту. Попри зайняття різними зоологічними об'єктами, був одним з найяскравіших молодих герпетологів довоєнного часу, про що багато пише І. Даревський (Даревський, 2014). Є автором 4-х публікацій, виданих протягом 1937, 1939 (дві) та 1941 рр. (ibid.), одна з яких є важливою для вивчення біогеографії різних груп тварин (Цемш, 1939). Пішов на фронт з перших днів війни. Був молодшим лейтенантом, був начальником штабу батальйону, важко поранений 7.12.1941 р., помер в евакогоспіталі (дата не відома, невдовзі), у віці 25 років; похований на «новому» міському цвинтарі м. Гусь-Хрустальний

(Володимирська обл. РФ). Матеріали Цемша і про Цемша (зокрема й світлини) на початку 1990-х років до Зоологічного музею АН приносила його дружина (М. Біляшівський, особ. повід.), проте слідів цих матеріалів не виявлено (Є. Писанець повідомив автора, що якісь світлини було відскановано, але файли знайти не вдалося).

Шепе Арнольд Карлович — 1905 р. н. місце навчання не відоме. Працював як теріолог, відомий також за публікацією про тушкана як шкідника плантацій каучуконосної рослини тау-сагізу в Україні (Шепе, 1934), хоча окремі дослідники описують цю особистість лише як орнітолога (Атемасова, Кривицький, 1999). Всі відомі дані про дослідження обмежені періодом 1924–1937 рр.; протягом 1926–1927 рр. був постійним позаштатним співробітником Зоологічного музею, працював, зокрема, у Канівському біогеографічному заповіднику, а в музейних фондах за цей час заетикетував 15 тисяч зразків, а також монтував зоологічні експозиції і виготовлював чучела (переважно птахів). У 1927 р. разом із М. Шарлеманем збирав колекції на півдні України, в Мелітопольській і Херсонській округах (тільки за цей рік 14 екскурсій в околі Києва, дві в Асканії-Нова, на острови Джарилгач і Чурюк та на Соленоозерну дачу (ibid.). У 1936 р. допомагав Шарлеманю в роботі над книгою «Матеріали до фауни птахів та звірів Чернігівської області» (Шарлемань, 1936). Розстріляний як «ворог народу», який збирав розвіддані на користь Німеччини, 29 січня 1938 р. (Чорна, 2008).

Щербина Матвій Л. — ключові дати не відомі. Щербина згаданий в огляді І. Підоплічка й М. Щербака (1969) в числі шести основних колекторів ссавців Зоологічного музею у період до 1941 р., але зборів Щербини нам не відомо і, можливо, вони є втраченими. Відома стаття цього дослідника про ссавців Волині (Щербина, 1924), але всі дані спостережень і знахідок у тексті — за 1914–1917 роки, тобто період до створення Зоологічного музею ВУАН. За оглядом І. Кривицького й Т. Атемасової (1999), М. Щербина був штатним зоологом Зоологічного музею АН з 4.06.1920 р. Восени того ж 1920 р. його обрано секретарем Зоологічної секції музею замість Л. Портенка, який тоді виїхав з Києва. Вже за три роки, з 10.12.1923 р. і до 1927 р. М. Щербина був постійним позаштатним науковим співробітником Зоомузею, поставляючи до нього нові матеріали, переважно птахів (збори 1909–1930 рр.) (ibid.).

Післямова

Інформація про інших дослідників-теріологів того часу, які працювали в ННПМ або співпрацювали з цим музеєм і пережили війну і сталінізм, а серед них Олександр Браунер, Іван Підоплічко, Олексій Мигулін, Євдокія Решетник, Едуард (Микола) Шарлемань, є більш доступною (Мазурмович, 1972 та ін.), і тут не наводиться. Про інших «загублених» дослідників автором підготовлено окремі нариси, зокрема про Всеволода Великанова (працював переважно в Ніжині) (Загороднюк, 2013) і Богдана Волянського (працював в Одесі) (Загороднюк, 2015).

Автор щиро дякує колегам, які повідомили важливі дані за темою дослідження і допомогли в пошуку важкодоступних джерел, зокрема М. Біляшівському, Л. Годлевській, М. Головушкіну, О. Зіненку, В. Пархоменку, Є. Писанцю, Ж. Розорі. Дякую М. Шевері та Є. Андрику за сприяння у підготовці рукопису цієї праці до публікації.

Література

1. *Абеленцев В. І., Попов Б. М.* Ряд рукокрилі, або кажани — Chiroptera // Фауна України. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. — Том 1 (Ссавці), вип. 1. — С. 229–446.
2. *Атемасова Т. А., Кривицкий И. А. (сост.)*. Орнитологи Украины. Биобиблиографический справочник. — Харьков, 1999. — Вып 1. — 286 с.
3. *Більський Б.* Поширення великого земляного зайця (*Alactaga jaculus* Pall. = *A. saliens* Gm.) на Правобережній Україні // Збірник праць Зоологічного музею. — 1929. — № 7. — С. 147–180.
4. *Воронцов Н. Н.* Памяти А. И. Аргиропуло // Териология / Под ред. Н. Н. Воронцова. — Новосибирск : СО «Наука», 1972. — Том 1. — С. 87–88.
5. *Даревский И. С.* Моя биография (герпетология и жизнь) // Труды Зоологического института РАН. — 2014. — Том 318, № 4. — С. 292–325.
6. *Загороднюк І. Б. М.* Попов та початки хіроптерології в Україні // Міграційний статус кажанів в Україні. — Київ, 2001. — С. 173 (3-я стор. обкладинки). — (Novitates Theriologicae, pars 6).
7. *Загороднюк І. В.* Зоологічні колекції як джерело біографічної інформації: до історії досліджень Анатолія Аргіропула та Бориса Попова // Практичні питання природничої музеології. — Київ : ННПМ НАН України, 2013 а. — С. 15–16. — ISBN 978-966-02-7001-5.
8. *Загороднюк І.* Всеволод Великанів — дослідник фауни України 1920–1930-х років: біографія, колекції, публікації // Вісник Нац. наук.-природ. музею. — 2013 б. — Том 11. — С. 115–134.
9. *Загороднюк І.* Богдан Волянський — яскрава постать української зоології 1920–1930-х років // Вісник Львівського університету. Серія біологічна. — 2015. — Вип. 69. — 15 стор. (у друці).
10. *Загороднюк І., Годлевська О.* Давні видання зоологічного профілю в Україні та теріологія на сторінках «Збірника праць Зоологічного музею» // Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2008. — С. 299–307. — (Праці Теріологічної школи; вип. 9).
11. *Ізотів І. П.* До вивчення взаємин між совою-сипухою та дрібними гризунами // Матеріали до порайонового вивчення дрібних звірят. — Київ, 1932. — Вип. 1. — С. 93–100.
12. *Карасева Е. В., Телицына А. Ю.* Методы изучения грызунов в полевых условиях. — Москва : Наука, 1996. — 220 с.

13. *Мазурмович Б. М.* Розвиток зоології на Україні. — Київ: Вид-во Київського університету, 1972. — 229 с.
14. *Оболенский С. И.* Звери Каменной степи Воронежской губернии Бобровского уезда // Труды Первого Всероссийского Съезда зоологов, анатомов, гистологов в Петрограде 15-21/ХІІ 1922 г. / Под ред. проф. К. М. Дерюгина. — Петроград: Типогр. Рос. гидр. ин-та, 1923. — С. 27.
15. *Підоплічко І. Г.* Пам'яті Б. М. Попова (До 10-річчя з дня смерті) // Збірник праць Зоологічного музею. — 1952. — № 25. — С. 96–97.
16. *Підоплічко І. Г., Щербак М. М.* П'ятдесят років Зоологічного музею Академії наук Української РСР // Збірник праць Зоологічного музею. — 1969. — № 33. — С. 3–10.
17. *Попов Б. М.* Мамологічні нотатки. I. Поширення лейслерової вечорниці в УРСР. II. Знахідка лісової мишівки в межах УРСР // Збірник праць Зоологічного музею. — 1936. — № 18. — С. 191–193.
18. *Попов Б. М.* Матеріали до фауни ссавців заповідника Гористе і його околиць // Природа заповідника АН УРСР Гористе. — Київ, 1941. — Вип. 1. — С. 27–40.
19. *Формозов А. Н.* Амурская зоологическая экспедиция Академии наук С.С.С.Р. (1928 г.) // Наука из первых рук. — 2011. — № 3 (39). — С. 92–119. — http://sciencefirsthand.ru/pdf/sfh_39_92-119.pdf
20. *Цемпи І. О.* До питання про значення Дніпра як зоогеографічної межі // Труды Зоологічного музею. — 1939. — Том 1. — С. 307–311.
21. *Чорна Л. М.* Репресії німецької інтелігенції в м. Києві (30-ті роки ХХ ст.) // Інтелігенція і влада. — 2008. — Вип. 13 (сер. Історія). — С. 149–157.
22. *Шарлемань М.* Матеріали до фауни звірів та птахів Чернігівської області. — Київ: Вид-во Укр. акад. наук, 1936. — 117 с.
23. *Шевченко Л. С., Золотухина С. И.* Млекопитающие / Зоомузей ННПМ НАН Украины. — Киев, 2005. — Вып. 2 (Насекомоядные, рукокрылые, зайцеобразные, грызуны). — 238 с.
24. *Шене А. К.* До біології тушканчика великого (*Alactaga jaculus* Pall.) як шкідника на плантаціях *Scorzonera tau-saghyz* на Україні // Збірник праць Зоологічного музею. — 1934. — № 13. — С. 159–167.
25. *Щербина М.* Замітки про деяких звірів Волині // Природа и охота на Украине. — 1924. — № 1–2. — С. 142–152.